

811.163.41'373.45

811.163.2'373.45

<https://doi.org/10.18485/sj.2017.22.1.32>

МАРИАНА З. АЛЕКСИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 17. 06. 2016.
Прихваћен: 15. 12. 2016.

НАТАША С. ВУЛОВИЋ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

О ЗАЈЕДНИЧКИМ ИМЕНИЧКИМ ПОЗАЈМЉЕНИЦАМА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ И БУГАРСКОМ ЈЕЗИКУ (СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА)**

У раду се истражује семантички однос заједничких именичких позајмљеница¹ у савременом српском и бугарском језику, односно њихове фонолошке и прозодијске адаптације и интегрисања у лексичке системе језика прималаца. Аутори усредсређују своју пажњу на широки распон конвергентности, односно дивергентности у семантици формално сличних именичких лексема, који се креће од стилске истоветности до семантичке искључивости.

Кључне речи: енантисемија, именичка позајмљеница, квазиенантисемија, лексички пар, хомонимични пар.

* mariana.bane@gmail.com

* natasa.vulovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

¹ Квалификатор о пореклу позајмљеница наводи се према подацима из постојећих једнојезичних речника, у којима се неретко указује на језик који је посредник, али не и на језик изворник. Тако уз лексеме *ривијера* и *ривиера* у српским, односно бугарским речницима (ВРСРИ, РСАНУ, РМС, РНДБЕ, РЧДБЕ, РБЕ, БТР) стоје различити квалификатори о пореклу – италијански, односно француски језик. Из тог разлога етимолошки податак неће бити један од параметара за класификацију.

У лексичким системима савременог српског и бугарског језика већ је интегрисан велики број позајмљеница, али се услед деловања различитих екстралингвистичких фактора (историјског, социјалног, културног, политичког и др.)² и даље интегришу формално сличне или истоветне позајмљенице из разних језика, како у говорном тако и у писаном облику. Свакако да процес интеграције умногоме зависи од могућности језика примаоца (у овом случају српског и/или бугарског) да трансферише део лексичког потенцијала од осталих језика (Вџтов 1998: 169). Заједнички етимолошки извор и иста генетска (јужнословенска) припадност језика прималаца јесу услови настанка јединственог корпуса формално сличних или идентичних именичких позајмљеница. Њихово потпуно или делимично формално поклапање представља повод за лексичко-семантичку анализу, чији је циљ утврђивање нивоа конвергентности / дивергентности у значењу, што је могуће утврдити уочавањем врсте семантичке опозиције између чланова међујезичког хомонимског пара³. Овај приступ намеће се и због чињенице да полисемантичка позајмљеница у језику примаоцу најчешће интегрише једно од својих значења, ређе два или више. У том случају, она се претвара у делимични семантички аналог одговарајуће лексеме у датом језику. Код језика као што су српски и бугарски, чији се лексички системи често подударају на разним нивоима, семантичка асимилација позајмљеница из разних језика има за последицу настанак већег броја заједничких формално истих или сличних лексема, које су међусобно семантички еквивалентне, делимично еквивалентне или, ређе, нееквивалентне. Поред фонолошке сличности позајмљеница, већи део њих одликује се и семантичком истоветношћу, што умногоме олакшава процес комуникације и размену културних и научних достигнућа између говорника српског и бугарског језика. Ова велика група (условно означена словом А) заједничких именичких позајмљеница обухвата термиолошку лексику из разних научних и стручних области (*амнезија* грч. – *амнезия*, *арта* грч. – *арта*, *асимилација* лат. – *асимиляция*, *географија* грч. – *география*, *дисперзија* лат. – *дисперсия*, *јон* грч. – *јон*, *катета* грч. – *катет*, *фонема* грч. – *фонема*, *хипофиза* грч. – *хипофиза* и др.), информатике (енгл. *ајфон* – *ајфон*, *вебсајт* – *вебсайт*, *интернет* – *интернет*, *бекап* – *бекџп*, *компјутер* – *компјутџр*, *фејсбук* – *фејсбук*) и свакодневног живота (*балкон* фр. – *балкон*, *бизнес* енгл. – *бизнес*, *душек* тур. – *дюшек*, *мизерија* лат.

² Свакако би било занимљиво сагледати развојни семантички историјат неке позајмљенице – од њене „оригиналне” семантичке епидигме, па до потпуног или делимичног укључивања неке од СР (једне или више њих) у језик, као и промена које условљавају екстралингвистички фактори (политички, социјални, културолошки). Овом приликом, пажња је посвећена статусу позајмљеница на синхронјском семантичком плану.

³ У нашем раду хомонимични и лексички пар имају различито значење. Хомонимични пар јесте пар чији чланови имају потпуно или делимично неподударну епидигму. Код лексичког пара чланови су семантички истоветни, уз могућу разлику у стилској маркираности или употребној вредности.

– *мизерия*, *панталоне* итал. – *панталони*, *реклама* лат. – *реклама*, *трпеза* грч. – *трапеза*, *фонтана* итал. – *фонтан*, *хамбургер* нем. – *хамбургер*, *чаршав* тур. – *чаршаф* и др.). Током укључивања у лексички систем српског, односно бугарског језика, позајмљенице су биле подвргнуте формалној адаптацији у складу с постојећим условима творбе и правилима транскрипције сваког језика примаоца, што веома често доводи до фонолошког и акустичког непоклапања њихових формалних састава (*бестселер* енгл. – *бестселър*, *берза* итал. – *борса*, *билдер* – *билдър*, *идила* грч. – *идилия*, *капилар* лат. – *капиляр*, *џокеј* енгл. – *џокеј*, *фарма* итал. – *ферма* и сл.) или разликама у категорији рода (*амблем* м. грч. – *емблема* ж., *бронза* ж. фр. – *бронз* м., *дебата* ж. фр. – *дебат* м., *камин* м. грч. – *камина* ж. итд.). Неретки су и примери у којима формална адаптација укључује оба фактора истовремено, што доводи до фонолошке и морфолошке промене (*жерсеј* енгл. м. – *жерсе* с., *лиценца* лат. ж. – *лиценз* м., *мени* фр. м. – *меню* с., *такси* м. фр. – *такси* ж. и др.⁴).

Група А такође укључује и формално исте или сличне позајмљенице које одликује неједнака стилска маркираност (*алат* тур. – *алат* разг., *барјак* тур. – *байрак* разг., *бразлетна* фр. – *браслет* заст., *кошуља* књ. – *кошуля* диал., *соба* тур. – *соба* заст.) или употребна вредност (*билет* фр. – *билет*, *багаж* фр. – *багаж*)⁵, али и оне које се бележе као застареле лексеме у оба језика (*трен* фр. – *трен*).

Међутим, свакако веће интересовање за компаративна истраживања изазивају формално сличне или истоветне позајмљенице код којих је присутан различит степен семантичке дивергенције која индукује међујезичку хомонимичност на два нивоа – примарном и секундарном. Примарни ниво заправо представља ниво код којег се ПСР⁶ позајмљених лексема не поклапа. Код секундарног нивоа хомонимичности основна значења су истоветна, а изведена – семантички дивергентна, те су самим тим и хомонимична. Сходно томе, групу заједничких формално сличних и семантички дивергентних лексема Б поделили смо на два основна типа: Б₁ и Б₂. Први тип (Б₁) укључује хомонимичне парове који имају диференцијалне ПСР. У оквиру овог типа уочавају се два подтипа: подтип Б₁1.0 и Б₁2.0. Први подтип обухвата парове

⁴ Занимљиво би било ближе истражити и приказати формалне промене (прозодијске и морфолошке) позајмљених лексема након њихове адаптације у оба језика, што би користило у настави бугарског језика у српској језичкој средини и обрнуто.

⁵ У лексичком пару *багаж* – *багаж* може се уочити диференцираност чланова према употреби, при чему српски члан – лексема *багаж* са значењем „путникове ствари, пртљаг” има ређу употребу. Она се не може сматрати застарелом, што потврђује њено присуство у постојећим једнојезичним речницима српског језика (РСАНУ, РМС, РСЈ). Међутим, уочљива је фреквентнија употреба њеног семантички подударног аналога – лексеме *пртљаг*.

⁶ Терминолошке синтагме *примарна семантичка реализација* и *секундарна семантичка реализација* користе се према тумачењу Д. Г. Премк (Гортан-Премк 1984: 11).

чије лексичке компоненте нису повезане неком семантичком кариком⁷, док су у други подтип (Б₁2.0) сврстани парови са СК. Даље се у оквиру подтипа Б₁1.0 издвајају групе парова Б₁1.1 и Б₁1.2, у зависности од врсте семантичке карике. Тип Б₂ обухвата парове чија су основна значења идентична. Код њихових ССР уочава се извесна разноликост, односно код неких парова оне су само диференцијалне, док се код других уочава присуство и диференцијалних и заједничких ССР.

ТИП Б₁ ИМЕНИЧКИ ХОМОНИМСКИ ПАРОВИ ЧИЈЕ СЕ ПРИМАРНЕ СЕМАНТИЧКЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ НЕ ПОКЛАПАЈУ

Подтип Б₁ 1.0 – Именички хомонимски парови без ЗСК

Идентификовано је тридесетак именичких парова сва три рода који припадају овом подтипу, а чији су чланови истог или различитог порекла. Они именују појмове из реалног света, а на семантичком нивоу показују апсолутну искључивост. Наводимо неке од њих: *бакар тур.* (= буг. 1. хем. мед, бакър; 2. медни монети или предмети; 3. руменина, румен тен) / *бакар хол.* (=ср. кувар у војсци)⁸, *бенка тур.* (= б. бебешка камизолка) / *бенка тур.* (=ср. младеж), *дефиле фр.* (=б. 1. церемониален марш; 2. шествие) / *дефиле фр.* (=ср. кланац, теснац, кањон, клисура), *каријера фр.* (=б. кариера², напредване в служба) / *кариера¹ фр.* (=ср. каменолом)⁹, *килер нем. и техн.* (=б. охладител, радиатор) / *килер грч.* (=ср. остава), *фен нем.* (=б. 1. метеор. фьон; 2. сешоар) / *фен енгл.* (=ср. фан, ватрени обожавалац), *фризер фр.* (=б. фризьор) / *фризер енгл.* (=ср. хладњак, замрзивач), *кана тур.* (=буг. канà) / *кана грч.* (=ср. бокал), *хорда монг.* (= б. 1. орда, пљчище; 2. банда; 3. тълпа, паплач, сган) / *хорда грч. и мат.* (=ср. тетива) и др. Осим парова *бенка / бенка* и *каријера / каријера¹*, све лексичке компоненте осталих парова имају различито порекло. Занимљив је пар *хорда / хорда*, чије су лексеме позајмљене у српском и бугарском језику из удаљених и разнородних језика – монголског, односно грчког. Наша грађа бележи и примере парова у којима је само једна од компонената страног порекла – *батак / батак*, *свастика / свастика*, *пошта¹ / пошта*. Тако је, рецимо, у примеру лексичког пара *свастика¹ / свастика* српски члан са значењем „женина сестра њеном мужу” домаћег порекла и у хомонимичном је односу

⁷ Терминолошка синтагма *семантичка карика* користи се у ширем значењу: присуство заједничке семантичке реализације или заједничких елемената семског састава. ЗЕСС подразумева постојање заједничке архисеме или заједничке семе (једне или више) нижег ранга.

⁸ Семантички еквиваленти српских и бугарских компонената преузети су из СБР и СБРТО.

⁹ Једнојезични речници бугарског језика РБЕ и БТР бележе две хомонимичне лексеме *кариера¹* и *кариера²*. Први, *кариера¹*, одговара српској лексеми *каменолом* и у хомонимичном је односу са ср. лексемом *каријера*, која се семантички поклапа с бугарским хомонимом *кариера²*.

са бугарским чланом пара чије је значење „крџст с равни, пречупени под прав љгъл рамена – дрвен религиозен символ у някои народи и сџијат крџст като државна емблема на фашистка Германия и знак на нацистката партија; пречупен крџст”. Међујезичка хомонимија код парова мушког и женског рода условљена је формалним поклапањем позајмљеница различитог порекла, док је код јединог пара средњег рода *дефиле/дефиле*, чије су обе компоненте француског порекла, индукована преузимањем различитих семантичких реализација изворне лексеме – бугарски члан је прихватио основно значење, а српски члан – секундарно значење.

Подтип Б₁2.0 – Именички хомонимични парови са ЗСК

Овај подтип обухвата велики број именичких парова мушког и женског рода, као и појединачне примере у којима су лексичке компоненте пара различитог рода. Анализом полисемантичких структура чланова парова јасно се издвајају два случаја семантичког повезивања, према чему су формиране две групе: Б₁2.1 и Б₁2.2. Група Б₁2.1 обухвата оне парове у којима се српски и бугарски члан поклапају са једном од ССР бугарског, односно српског члана или имају заједничку семантичку реализацију. Групу Б₁2.2 чине парови који имају заједнички елемент из семског састава – архисему или семантички елемент нижег ранга.

Група Б₁2.1 Именички хомонимски парови са ЗСР

Навешћемо само неке примере парова који припадају овој групи и чије су лексичке компоненте мушког и женског рода, или су различитог рода:

Мушки род: график грч. (= буг. график) / *граџфик грч.* (= ср. 1. план; 2. распоред; 3. график), *лектор лат.* (= б. 1. езиков редактор; 2. лектор) / *лектор* (= ср. предавач, лектор), *регал лат.* (= ср. 1. *штам.* 1. регал; 2. холова секција; 3. полица) / *регал* (= ср. 1. врста пивске чаше; 2. *штам.* регал), *пазар тур.* (= б. 1. трговия, покупко-продажба; 2. пазар; 3. стока; 4. печалба; 5. дневен оборот) / *пазар* (= ср. 1. пијац; 2. тржни центар, тржница; 3. пазар; 4. тржиште), *магазин арап.* (= б. 1. стоварице; 2. склад; 3. забавно списание; 4. магазин за продажба на едро; 5. *вој.* магазин (део пушке) / *магазин фр.* (= ср. 1. продавница, радња; 2. *вој.* магазин) и др.

Женски род: бања лат. (= б. 1. балнеолечебен курорт, баня; 2. градска баня) / *бања* (= ср. 1. јавно купатило; 2. купатило; 3. бања; 4. купање; 5. минерални извор; 6. сунчање), *бижутерија фр.* (= б. 1. фалшиви бижута, евтини накити; 2. магазин за евтини бижута, накити) // *бижутерија* (= ср. 1. израда или трговина скупоченим накитом; 2. зб. вредан накит; 3. јувелирница), *боја тур.* (= б. 1. цвят; 2. боя; 3. *фиг.* знаме; 4. *фиг.* екип; 5. национален клуб; 6. вџншен вид; 7. тен, руменина; 8. тембър) / *боја* (= ср. 1. боја; 2. фарба), *витрина фр.* (= б. 1. салонен бџет; 2. витрина) / *витрина* (= ср. 1. излог; 2. витрина), *гарнитура фр.* (= б. 1. комплект; 2. сџстав, тим, отбор; 3. гарнитура) / *гарнитура* (= ср. кул. 1. прилог; 2. додаток; 3. гарнитура), *економија грч.* (= буг. 1. икономия, икономичност; 2. стопанисване; 3. земеделско стопанство, владение; 4. икономика; 5. *науч.* икономия) / *икономия* (= ср. 1. штедња; 2. *науч.* економија), *школа грч.* (= б. 1. училище; 2. школа; 3.

курс) / *школа* (= ср. 1. специјална школа; 2. курс; 3. правац), *таблица* лат. (= б. 1. табелка; 2. плоча за писане; 3. таблица) / *таблица* (= ср. 1. мат. таблица; 2. табела), *торба* тур. (= б. 1. чанта; 2. зоол. торба) / *торба* (= ср. 1. врећа; 2. зоол. торба).

Парови чији су елементи различитог рода:

мушки род – женски род:

бисквит м. фр. (= б. 1. сухар; 2. бисквита) / *бисквита* ж. (= ср. кекс, бисквит)

мушки род – средњи род:

реморкер м. фр. (= б. реморкџор, влекач) † *ремарке* с. (= ср. приколица);

женски род – мушки род:

гардероба ж. фр. (= б. 1. гардероб) / *гардероб* м. (= ср. 1. плакар, ормар; 2. гардероба), *екипа* ж. фр. (= б. 1. екип, тим, отбор; 2. екипаж) / *екип* м. (= ср. 1. дрес; 2. спортска или туристичка опрема)

женски род – средњи род:

скела ж. тур. (= б. 1. сал; 2. скеле) / *скеле* с. (= ср. скела)

У овој групи уочавају се две врсте семантичке опозиције између лексичких компонената парова – привативна и еквивалентна, које се испољавају у варијантама. Привативну опозицију открили смо код парова *бисквит* / *бисквита*, *гардероба* / *гардероб*, *график* / *график*, *економија* / *икономија*, *таблица* / *таблица*, *скела* / *скеле* и др., која се испољава у две варијанте. У првој варијанти, српска компонента пара обухвата сва значења бугарског парњака (*бисквит* / *бисквита*, *магазин* / *магазин*, *економија* / *икономија* и др.). Као пример наводимо лексички пар *економија* / *икономија*, у којем српска лексичка компонента укључује сва значења бугарског парњака: „пестеливо изразходване на средства, материали, енергија и др.” и „спестени средства, материали и др.”, док су значења српског члана диференцијална: „наука која проучава деловање економских закона у производњи”, „привредни систем, привредна делатност”, „управљање имањем, газдинством” и „пољопривредно имање, добро, газдинство”. У другој варијанти привативне опозиције бугарски члан обухвата значења српског члана. Као пример наводимо хомонимични пар *график* / *график*¹⁰, у којем се основно значење српског члана пара: „графички приказ бројчаних величина и њиховог међусобног односа и зависности”, поклапа са једним од изведених значења бугарског члана, док је основно значење бугарске лексеме диференцијално: „план за извршване на некаква работа, дейност с точно разпределение по време”.

¹⁰ Да подсетимо, место акцента у лексеми *график* диференцира две хомографне лексеме у бугарском језику – *график* и *график*, при чему ова друга са значењем „художник, који се занимава с графика” има српски аналог графичар. У том случају хомонимични пар *график* / *график* припадао би групи Б12.2, која укључује парове са заједничким елементом семског састава.

Еквиполентни тип семантичке опозиције испољава се у три варијанте. У првој, основно значење српског члана пара поклапа се са једном од ССР бугарског члана пара, док су остале семантичке реализације диференцијалне. Као пример наводимо хомонимични пар *пазар / пазар*, чије лексичке компоненте одликује веома развијена полисемантичка структура. Основно значење „куповина и продаја као трговачки посао, купопродаја, трговање” српског члана пара идентично једној од секундарних реализација бугарске лексичке компоненте. ПСР бугарског члана пара са значењем „место, књедето се продава и купува, обикновено на отворито и главно през определени дни” семантички је идентична са једним од секундарних значења српског члана. Диференцијална су изведена значења: „трговачка роба, која се продаје” = *б.* стока, „новац, зарада од продате робе” = *б.* печалба, затим секундарне реализације бугарског члана пара са значењем „трговска част на града” = *ср.* трговачки део и „цялостна система на покупко-продажба, стокова размяна и движение на стоки и капитали в определен район” = *ср.* промет робе.

Друга варијанта еквиполентне опозиције испољава се кроз поклапања секундарних значења лексичких компонената парова, док су им основна значења различита. Та варијанта може се представити на примеру пара *магазин / магазин*, чије су компоненте повезане заједничком ССР са значењем „део војничке пушке у који се стављају меци”. Остале семантичке реализације су диференцијалне: „покрито помещение за продажба на стоки” = *ср.* радња, дућан и „зграда или просторије за смештај разне робе, материјала, оружја и др., магацин” = *б.* склад и „повремена или периодична публикација разноврсне садржине” = *б.* списание.

У трећој варијанти еквиполентне опозиције основна значења су различита, а секундарне реализације заједничке. Она се уочава једино код парова *витрина / витрина* и *торба / торба*. Тако су, рецимо, чланови пара *торба / торба* повезани заједничком ССР са значењем „кеса на трбуху код торбара, у којој женка носи младунце, тоболац”, док су следећа примарна значења диференцијална: „врста врећице, кесе (различите намене, разноврсних облика и од разних материјала) која се обично носи о рамену или у руци” = *б.* чанта, и „спортен сак, ушит платнен или кожен съд с един отвор за слагане и носене на различни вещи” = *ср.* врећа.

Група Б₁2.2 Именички хомонимични парови са заједничким елементима из семског састава

Група Б₁2.2 обухвата преко двадесет парова чије су лексичке компоненте мушког и женског рода, од којих наводимо само неке: *бижутерија фр.* (=б. 1. фалшиви бижута, евтини накити; 2. магазин за евтини бижута, накити) // *бижутерија* (=ср. 1. израда или трговина скупоцених накита; 2. зб. вредан

накит; 3. јувелирница), *бокал лат.* (=б. кана) / *бокал* (=ср. винска чаша), *бурма тур.* (=б. венчален пръстен, халка) / *бурма* (=ср. завртањ, вијак, шраф), *квартал лат.* (=б. тримесечие) / *квартал* (=ср. 1. кварт, насеље, градска четврт; 2. блок, реон), *кекс енгл.* (=б. бисквита) / *кекс* (=ср. кејк, врста колача), *конзерватор лат.* (=б. 1. реставратор; 2. апарат за конзервиране) / *консерватор* (=ср. полит. конзервативац), *корда* (=б. 1. рапира; 2. вџе) / *корда* (=ср. жица, нит), *лифт енгл.* (=б. асансьор) / *лифт* (=ср. жичара), *реморкер фр.* (=б. реморкџор, влекач) † *ремарке* (=ср. приколица), *тепих нем.* (=б. килим) / *тепих* (=ср. сп. струњача), *чинија перс.* (=б. 1. гољама чинија; 2. паница, купа) / *чинија* (=ср. тањир), *штампа итал.* (=б. печат, преса) / *штампа* (=ср. 1. литографија, репродукција; 2. шаблон; 3. штампана икона или слика) и др. Лексичке компоненте парова из ове групе именују предмете или лица. На семантичком плану уочили смо парове чији чланови именују денотате који припадају истој лексичко-семантичкој групи, а повезују их заједничке архисеме: „суђе” (*бокал* / *бокал*, *чинија* / *чинија*); „храна” (*кекс* / *кекс*), „дизало” (*лифт* / *лифт*) и „простирка” (*тепих* / *тепих*). На пример, код пара *лифт* / *лифт* ЗА јесте „електрична дизалица за превоз људи или терета”, док су секундарне реализације диференцијалне и указују на различита места, то јест на лоцирање денотата – у пословној или стамбеној згради, односно на отвореном месту, у природи. Лексичке компоненте парова из ове групе могу бити повезане и семама нижег ранга. Као пример наводимо хомонимични пар *квартал* / *квартал*. Његови чланови садрже ЗСР која указује на део неке целине, док је међујезичка хомонимија мотивисана присуством различитих архисема – „временски период”, односно „насељено место”. Како је и када дошло до разилажења у значењима страних лексема, у науци није познато. Могуће је да је позајмљивање извршено у различитим периодима развоја ових језика и да су у питању различити језици посредници, а може бити и да је дошло до посебног семантичког развитка у српском и бугарском језику.

У свим наведеним примерима преовладава еквиполентни тип опозиције, уз два изузетка, а то су парови *бижутерија* // *бижутерија* и *реморкер* † *ремарке*, у којима су лексичке компоненте пара повезане правом енантioseмичном, односно квазиенантioseмичном опозицијом (уп. Алексић 2010: 31–32; 94–95). Код првог примера, лексичке компоненте пара повезује ЗА „накит”, а семантичка супротност значења „зб. мање вредан накит” и „скупопенни накит”, мотивисана је семама нижег ранга „мање вредан”, одн. „скупопен”, које указују на вредност накита. У овом случају енантioseмија је контрарна (градуелна), јер диференцијалне семе изражавају минималну – максималну израженост обележја које означава вредност, цену: јефтин – скуп.

Неправа енантioseмичност уочава се на примеру пара *реморкер* † *ремарке*. Оба члана пара имају ЗСР која означава припадност истој лексичко-семантичкој групи *возила*, међутим, њихове архисеме су различите – „брод”,

односно „приколица”, што указује на битну диференцијалну карактеристику: присуство – одсуство моторног погона и самим тим на супротност намене (онај који вуче, односно оно што се вуче). У овом случају недостају услови за потпуну конверзивност: постоји замена учесника, али не у истој денотативној ситуацији. Другим речима, у претходном примеру *бижутерија* // *бижутерија* за исту архисему („накит”) везују се два супротна обележја квалитета: (*јефтин* за српску лексему и *скуп* за бугарску), док су код примера *реморкер* † *ремарке* у питању две различите архисеме („брод” и „кола”), а оне имају семе нижег ранга које указују на супротну намену.

ТИП Б₂ – ИМЕНИЧКИ ХОМОНИМИЧНИ ПАРОВИ ЧИЈЕ СЕ ПРИМАРНЕ СЕМАНТИЧКЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ ПОКЛАПАЈУ

Према забележеној грађи, именички хомонимични парови су скоро три пута мање заступљени у односу на оне из претходног типа Б₁. То значи да је, када је српско-бугарска хомонимија позајмљеница у питању, семантичка дивергенција далеко активнија него што би се могло претпоставити с обзиром на евидентне сличности на лексичком плану. Бележи се тридесетак именичких парова мушког и женског рода од којих већина именује лица или предмете. Навешћемо само неке од њих:

Мушки род: *акт* лат. (= б. 1. акт, действие, дело; 2. адм. акт; 2. ум. акт) / *акт* (= ср. 1. акт, поступак, гест, радња; 2. званично писмо, уверење, документ; 3. ум. акт; 4. школска свечаност), *аперитив* лат. (= б. аперитив) / *аперитив* (= ср. 1. аперитив; 2. крчма, кафана), *балон* фр. (= б. 1. балон; 2. дамаджана) / *балон* (= ср. балон), *блок* нем. (= б. 1. блок; 2. жилиен комплекс, микроаон; 3. блок, тефтер, бележник; 4. блок за рисување; 5. кочан, формулри, разписки; 6. пол. блок; 7. техн. стрелка) // *блок* (= ср. 1. блок; 2. стамбена зграда, вишеспратница; 3. блок за цртање; 4. пол. блок; 5. велика њива, плантажа), *гајтан* тур. (= б. етн. 1. гайтан, ширит; 2. електрически шнур) / *гајтан* (= ср. гајтан), *еснаф* тур. (= б. еснаф, занаятчијско сдружение) / *еснаф* (= ср. 1. еснаф; 2. малограђанин), *клас* лат. (= б. клас) / *клас* (= ср. 1. клас; 2. разред), *купон* фр. (= б. 1. купон; 2. декларација) / *купон* (= ср. 1. купон; 2. карта за снабдевања, 3. бон; 4. исечак; 5. жарг. журка), *ланац* нем. (= б. 1. ланец; 2. верига; 3. синджир) / *ланец* (= ср. ланац), *професор* лат. (= б. 1. професор; 2. гимназиален учитељ) / *професор* (= ср. професор) и др. (исп. Алексић 2015: 38–40).

Женски род: *карта* грч. (= б. 1. геогр. карта; 2. карта за игра; 3. мед. листа; 4. билет; 5. кул. меню; 6. лична карта) / *карта* грч. (= ср. 1. геогр. карта, мапа; 2. цртеж; 3. чланска књижица; 4. карта за снабдевање; 5. карта за игру), *класа* лат. (= б. 1. класа; 2. випуск; 3. биол. клас; 4. вид; 5. фиг. класа; 6. високо квалитетно) / *класа* (= ср. 1. класа; 2. путнички разред, класа; 3. фиг. класа, висок квалитет), *мина* фр. (= б. 1. вој. мина; 2. графитен пљнител) / *мина* (= ср. вој. мина), *порта* лат. (= б. 1. цркв. порта; 2. црквен двор) / *порта* (= ср. порта, капија), *хелија* грч. (= б. 1. килија; 2. биол. клетка) / *килија* (= ср. хелија) и др.

Код типа B_2 заступљене су три врсте семантичке опозиције између чланова парова – привативна, еквиполентна и енантиосемична. Привативна опозиција је најзаступљенија код именица мушког и женског рода и испољава се у две варијанте. У првој варијанти, српски члан пара обухвата сва значења бугарског парњака, као у примерима: *балон / балон, гайтан / гайтан, ланац / ланец, мина / мина, порта / порта, ћелија / килија, професор / професор* и др. Рецимо, код пара *балон / балон* примарно значење „ваздухоплов без сопственог погона, лоптастог или јајастог облика, направљен од лаке материје и напуњен загрејаним ваздухом или гасом лакши од ваздуха” јесте заједничко значење. Заједничко је и секундарно значење „мањи надувни предмет сличан балону од танке еластичне материје који служи као дечја играчка”. Код овог пара хомонимија је индукована присуством ДСР српског члана пара са значењем „овећа стаклена бокаста боца за пиће, течности”, чији је бугарски еквивалент лексема *дамаджана*. Друга варијанта привативне опозиције мање је заступљена и укључује само три пара мушког рода: *аперитив / аперитив, еснаф / еснаф и клас / клас*. Као илустрацију наводимо хомонимични пар *аперитив / аперитив*, чије лексичке компоненте имају идентично основно значење „алкохолно пиће које се обично узима пре јела ради подстицања апетита”. Бугарска компонента пара укључује и ССР „малка модерна крчма, заведение, в косто се предлагат спиртни питиета и закуски” = *ср.* кафана.

Еквиполентни тип семантичке опозиције ређе је заступљен и уочава се код парова *акт / акт, купон / купон* и *класа / класа*. Као пример наводимо хомонимични пар *класа / класа* чије лексичке компоненте имају развијену семантичку епидигму. Поред истоветних примарних значења, уочавају се и неке диференцијалне секундарне реализације. Код српске компоненте то су „велика скупина биљака или животиња сродних само по најосновнијим одликама” = *б.* клас и „група оних који су исте године били у војсци, свршили какву школу и сл.” = *б.* випуск. Код бугарске компоненте пара примећује се само једно диференцијално значење „равниште, степен, качество” = *ср.* висок квалитет.

Енантиосемичну опозицију илуструје пример јединог енантиосемичног пара *блок // блок* типа B_2 . Оба члана овог пара имају веома развијену полисемантичку структуру у којој је већи део семантичких реализација које су идентичне, док су само поједине диференцијалне. Од њих су енантиосемично супротстављене само ССР „група зграда, кућа које чине стамбену целину” = *б.* квартал, микрорайон и „многостажна жилишна постројка, састојача се од голям брой апартаменти” = *ср.* стамбена зграда, вишеспратница. Код ових значења, енантиосемија је градабилна, јер диференцијалне семе упућују на количинске супротстављености „збирност – појединачност” истог денотата.

ЗАКЉУЧАК

1. Скупина именичких хомонимичних позајмљеница обухвата ограничен број парова, чије су лексичке компоненте претежно мушког и женског рода, уз један изузетак пара *дефиле / дефиле* чији су чланови средњег рода из подтипа Б₁ 1.0.

2. Међујезичка хомонимија код заједничких именичких позајмљеница испољава се на два нивоа – примарном и секундарном. На примарном нивоу појављује се код парова чије се ПСР не поклапају, односно код хомонимичних лексема које нису семантички повезане, као и код оних са ЗСР и ЗЕСС. На секундарном нивоу хомонимија је присутна код лексема чије се ПСР поклапају и обухвата парове мушког и женског рода.

3. Три су разлога појаве међујезичке хомонимије код заједничких позајмљеница. Први разлог јесте случајно поклапање формалног састава лексема преузетих из различитих језика као изворника. Други разлог је директно или посредно преузимање диференцијалне семантичке реализације стране лексеме у српском и бугарском језику, при чему се она фонолошки или морфолошки адаптира правилима творбе и транскрипције језика примаоца. Трећи разлог је тај што позајмљена лексема са истом семантиком у српском и бугарском језику касније развија секундарна значења која нису семантички подударна и самим тим су на међујезичком нивоу хомонимична. Ова појава је нарочито изражена код типа Б₂, који обухвата именичке хомонимичне парове чије се примарне семантичке реализације поклапају.

Хомонимични парови чије су лексичке компоненте позајмљенице из разних језика ступају у четири врсте семантичке опозиције: еквиполентну, привативну, (квази)енантиосемичну и опозицију семантичке искључивости. Еквиполентну опозицију изражавају парови са ЗСР и ЗЕСС. Привативна опозиција присутна је код већине парова са ЗСР мушког и женског рода. Опозиција семантичке искључивости јавља се код парова чији су чланови сва три рода, а настали су случајним поклапањем фонолошких састава лексема преузетих из истог језика (што је чешће) или из два различита језика (што је нешто ређе). Опозиција (квази)енантиосемичности је веома ретка и односи се на појединачне случајеве: *бижутерија // бижутерија и реморкер † ремарке* (тип Б₁) и *блок // блок* (тип Б₂).

СКРАЋЕНИЦЕ

адм.	администрација
арап.	арапски језик
б.	бугарски језик
биол.	Биологија
вој.	војни, војска
геогр.	географија
грч.	грчки језик
ДСР	диференцијална семантичка реализација
енгл.	енглески језик
етн.	етнографија
ж.	женски род
жарг.	жаргон, жаргонски
ЗА	заједничка архисема
заст.	застарело
зб.	збирно, збирна именица
ЗЕСС	заједнички елемент из семског састава
зоол.	зоологија
ЗСР	заједничка семантичка реализација
ЗСС	заједничка секундарна сема
ЗЕСС	заједнички елементи из семског састава
ЗС	заједничка сема
итал.	италијански језик
књ.	књижевно
кул.	кулинарство
лат.	латински
м.	мушки род
мат.	математика; математички
мед.	медицина
метеор.	метеорологија

мн.	множина
мон.	монголски
науч.	научно
нем.	немачки језик
об.	обично
пеј.	пејоративно
перс.	персијски језик
покр.	покрајинско
полит.	политика
презр.	презриво
ПСР	примарна семантичка реализација
разг.	разговорно
рлг.	религија, религијски
рус.	руски језик
с.	средњи род
сп.	спорт
ср.	српски језик
ССР	секундарна семантичка реализација
техн.	техника
тур.	турски језик
ум.	уметност
фиг.	фигуративно
физ.	физика, физички
фр.	француски језик
хем.	хемија
хол.	холандски језик
цркв.	црква; црквени
школ.	школа; школски
штамп.	штампарство, штампарски

ОЗНАКЕ

/ хомонимични однос

// енантиосемични однос

‡ квазиенантиосемични однос

СЛОВНО-ГРАФИЧКЕ КОМБИНАЦИЈЕ

ПСП / ПСП – међујезичка хомонимија на нивоу основних значења лексема

ПСП / ССП – међујезичка хомонимија на нивоу основно – изведено значење

ССП / ПСП – међујезичка хомонимија на нивоу изведено – основно значење лексема

ССП / ССП – међујезичка хомонимија на нивоу изведених значења лексема

ПСП // ПСП – међујезичка енантиосемија на нивоу основних значења лексема

ПСП // ССП – међујезичка енантиосемија на нивоу основно – изведено значење

ССП // ПСП – међујезичка енантиосемија на нивоу изведено – основно значење лексема

ССП // ССП – међујезичка енантиосемија на нивоу изведених значења лексема

ПСП ‡ ПСП – међујезичка квазиенантиосемија на нивоу основних значења лексема

ПСП ‡ ССП – међујезичка квазиенантиосемија на нивоу основно – изведено значење

ССП ‡ ПСП – међујезичка квазиенантиосемија на нивоу изведено – основно значење лексема

ССП ‡ ССП – међујезичка квазиенантиосемија на нивоу изведених значења лексема

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Алексић 1996: М. Алексић, Набљодения върху българо-сръбската енантиосемия, Българистични проучвания, бр. 1, 161–168, Международен семинар по български език и култура, Велико Търново.

Алексић 2006: М. Алексић, *Међујезичка српско-бугарска (бугарско-српска) лексичка хомонимија*, Београд: Филолошки факултет, Београд.

- Алексић 2006:** М. Алексић, *Българско-србски речник на лексикалните омоними*, Белград: Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Алексић 2009:** М. Алексић, *Међујезичка ланчана хомонимија (на материјалу српско-бугарских именичких хомонимних парова)*, Београд: Научни састанак слависта у Вукове дане, 38/1, Београд, 351–356.
- Алексић 2010:** М. Алексић, *Међујезичка именичка енантисемија (на материјалу српско-бугарских хомонимских парова)*, Београд: Научни састанак слависта у Вукове дане, 39/1, Београд, 257–263.
- Алексић 2011:** М. Алексић, *О заједничким француским позајмљеницама у српском и бугарском језику (семантичка анализа)*, Београд: Научни састанак слависта у Вукове дане, 40/1, Београд, 451–459.
- Алексић 2015:** М. Алексић, *Српско-бугарска (бугарско-српска) енантисемија и квазиенантисемија*, Београд: Филолошки факултет, Чигоја штампа, Београд.
- Балкански 1979:** Т. Балкански, *Јвлението енантисемија в съвременния български език*, Софија: Български език, XXIX/2, Софија.
- Баракова 1988:** П. Баракова, *За българо-србскохрватските апроксимати*, Софија: Съпоставително езиковзнание, XIII/4–5, 51–58, Софија.
- Вътов 1998:** В. Вътов, *Лексикология на българския език*, Велико Търново.
- БЕР 1971–1999:** В. Георгиев, И. Гълъбов, И. Заимов, С. Илчев, *Български етимологичен речник*, I–V, Софија.
- БЕР 2002:** В. Анастасов, Х. Дейкова, Л. Димитрова-Тодорова, У. Дукова, Д. Михайлова, М. Начева, М. Рачева, Г. Риков, Л. Селимски, Т. Тодоров, *Български етимологичен речник*, т. VI, Софија.
- БЕР 2013:** В. Анастасов, Х. Дейкова, Л. Димитрова-Тодорова, У. Дукова, Д. Михайлова, М. Начева, М. Рачева, Г. Риков, Т. Тодоров, *Български етимологичен речник*, т. VII, Софија.
- БСР 2016:** М. Младенов, *Бугарско-српски речник*, Београд: Завод за уџбенике, Београд.
- БТР 1994:** Л. Андрейчин, Л. Георгиев, С. Илчев, Н. Костов, И. Леков, С. Стойков, Ц. Тодоров, *Български тълковен речник*, Софија.
- ВРСРИ 2006:** И. Клајн, М. Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, четврто издање, Прометеј, Нови Сад.
- Гортан-Премк 1984:** Д. Гортан-Премк, *Полисемија и хомонимија у српскохрватском језику*, Јужнословенски филолог, XL, Београд.

- Гортан-Премк 1997:** Д. Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд.
- Гочев 1989:** Г. Гочев, *Антонимите в българския език*, София: Народна провета, Софија.
- Драгићевић 2007:** Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике, Београд.
- Зарков–Трифонов 2004:** А. Зарков, П. Трифонов, *Србско-български речник*, Софија.
- Иванова 2005:** Ц. Иванова, *Българско-србски разговорник, (в сътворство с Биљана Васич)*, Плевен: Грамма, Плевен.
- Матијашевић 1990:** Ј. Матијашевић, *Хомонимија или полисемија (на примеру руских и српскохрватских енантиосемичних лексема)*, IV Simpozijum: Kontrastivna jezička istraživanja – Zbornik radova, Novi Sad, 1990, 309–313.
- Радева 1987:** В. Радева, *Българското словообразуване*, София: Универзитетско издателство „Климент Охридски”, Софија.
- Радић-Дугоњић 1991:** М. Радић-Дугоњић, *Међујезички хомоними и пароними у руском и српскохрватском језику*, Горњи Милановац; Дечје новине.
- РБЕ 1977–2012:** Речник на българския език, София: БАН, т. I–XIV, Софија.
- РМС 1967–1976:** *Речник српскохрватског књижевног језика*, т. I–VI, Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Загреб.
- РНДБЕ 2010:** Е. Пернишка, Д. Благоева, С. Колковска, *Речник на новите думи в българския език*, Наука и изкуство, София.
- РСАНУ 1959–2014:** Речник српскохрватског књижевног и народног језика, т. I–XIX, Институт за српски језик, Београд.
- РСЈ 2007:** *Речник српског језика*, Матица српска, Нови Сад.
- РЧДБЕ 2000:** А. Милев, Б. Николов, Ђ. Братков, *Речник на чуждите думи в българския език*, Наука и изкуство, София.
- СБР 1983:** А. Игов, *Србскохрватско-български речник*, Второ допълнено издание, София.
- СБРТО 2007:** Ц. Иванова, М. Алексич, *Србско-български речник – Тематичен. Омонимен*, Београд: Завод за уџбенике, Београд.
- Стефанова–Манчев 1978:** Л. Стефанова, Ђ. Манчев, *Симултанният превод – психокатализатор на потенцијалната интерференција мејду*

родња и чужд език, бр. 6, Издание на Софийския университет „Климент Охридски”, 63, Софија.

Tafra 1986: В. Tafra, *Razgraničavanje homonimije i polisemije (leksikološki i leksikografski problem)*, Filologija knj. 14.

Шамрай 1981: Т. Шамрай, Прояви на енантиосемија при означаване на количествени категории от съществителните имена, *Български език*, кн. 2, 150–156, Софија.

Шипка М. 2002: М. Шипка, Енантиосемија у српском језику, у: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Нови Сад–Београд; Српска академија наука и уметности; Матица српска, Институт за српски језик САНУ, 149–162, Нови Сад–Београд.

Язич 1971: Дж. Язич, Русско-сербскохорватские межъязыковые омонимы, Нови Сад: *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, књ. XIV/1, 373–382.

ON COMMON NOUN BORROWINGS IN CONTEMPORARY SERBIAN AND BULGARIAN (A SEMANTIC ANALYSIS)

Summary

Investigating common borrowings on the interlingual plane provided an insight into not only the degree of semantic divergence between the given languages, but also into the scope of its presence and function. The fact that processes of demarcation at the level of core meanings take up a great part of common partly equivalent or non-equivalent borrowings points to a greater degree of semantic divergence than expected. The results of these and similar investigations would considerably hinder and even eliminate errors and omissions in bilingual lexicographical practice, in various types of translation from Serbian to Bulgarian and vice versa, as well as in teaching and publishing different sorts of literature. Moreover, the methodological procedure presented in this paper is considered to be applicable in related investigations among other Slavic languages, such as, for instance, between Serbian and Russian, Russian and Bulgarian, etc.

Key words: enantiosemy, common semantic feature, noun borrowing, quasi-enantiosemy, lexical pair, primary semantic realization, secondary semantic realization, homonymic pair.

Mariana Z. Aleksić
Nataša S. Vulović